

JERZY CIECIELAĞ

Monety z powstania Bar Kochby

Autonomiczne monety żydowskie są niezwykle istotnym źródłem historycznym, epigraficznym i ikonograficznym. Ich emisja została zapoczątkowana przez hasmonejskiego władcę Jana Hirkana I (135–104 przed Chr.). W okresie panowania Hasmoneuszy monety symbolizowały niepodległość państwa żydowskiego, zaś względną niezależność od Imperium Rzymskiego w czasach dynastii herodiańskiej. Szczególną rolę spełniały jednak w okresie pierwszej i drugiej wojny żydowskiej, będąc symbolem tymczasowej niezależności od Rzymian i wyrażając nadzieję na pełną wolność, podobną do tej z czasów epoki patriarchalnej i królewskiej.

W systemie monetarnym drugiej wojny żydowskiej największą uwagę zwraca duża ilość typów monet emitowanych w niezbyt długim trzyipółletnim okresie. Mnogość typów monet przejawiała się w emitowaniu pięciu różnych nominałów, stosowaniu wielu symboli, zarówno tradycyjnych, jak i zupełnie nowych, wreszcie w umieszczaniu na monetach różnych inskrypcji.

Monety powstania Bar Kochby są niezwykle, ponieważ wszystkie one były bite na prowincjonalnych monetach rzymskich. Z monet srebrnych przebijane były tetradrachmy i denary. Monety żydowskie przebijane z tych dwóch nominałów nosiły taką samą nazwę. Ze srebrnych monet przebijano również drachmy z Cezarei Kapadockiej, natomiast brązowe monety Bar Kochby bite były na monetach pochodzących z miast Palestyny. Wyróżnienie nominałów tych monet napotyka na trudności, podobnie jak ustalenie systemu, według którego były dzielone na jednostki. Niemniej jednak wśród monet brązowych można wyróżnić trzy główne nominały, które określa się zazwyczaj mianem dużego (typ – amfora), średniego (typ – palma i lira) i małego (typ – pęk winorośli), symbole prawdopodobnie określały nomi-

nały tych monet¹. Problem ze ścisłym określeniem nominału pojawia się przy średnich monetach brązowych, gdzie w związku z występowaniem dwóch symboli nie wiadomo, czy określały one jeden, czy dwa nominały.

Co do symboli, to na tetradrachmach przez cały okres emisji występują te same przedstawienia, tzn. świątynny portal, lulab i ethrog². Na denarach umieszczonych jest siedem symboli, które występują w różnych połączeniach. Są to: wieniec z napisem „Shimon” lub „Shma” (skrót od „Shimon”), pęk winorośli, gałązka palmy, dzban z gałązką palmy lub bez niej, lira, gitara i trąbki. Na dużych monetach brązowych przedstawione są tylko dwa symbole, a mianowicie duża amfora i wieniec zawierający dwie lub trzy linie napisów. Na średnich monetach brązowych umieszczonych jest pięć wyobrażeń, a są to: drzewo palmowe, liść winorośli, lira, gitara i wieniec, wewnątrz którego znajduje się prosto stojąca gałązka palmy. Wreszcie małe brązowe monety przedstawiają drzewo palmowe i pęk winorośli³.

Symbole takie jak lulab, ethrog i trąbki wskazują na żydowskie obrzędy religijne, natomiast niektóre inne symbole, zapożyczone z symboliki grecko-rzymskiej (np. lira czy gitara), ukazywały się wcześniej na żydowskich nagrobkach, lampach oliwnych i innych przedmiotach artystycznych wyrabianych przez Żydów. Symbole grecko-rzymskie przejęte zostały przez Żydów w okresie od I w. przed Chr. do II w. po Chr., i w chwili wybuchu powstania Bar Kochby uważane już były za symbole żydowskie⁴.

Takie, a nie inne wyobrażenia przedstawiane na monetach drugiej wojny żydowskiej miały naturalnie swój cel. Przypuszczać można, że władze chciały w ten sposób przypominać powstańcom i całemu narodowi o świątyni jerozolimskiej i odbywających się w niej obrzędach. Symbole te miały inspirować Żydów do walki o wyzwolenie Jerozolimy i odbudowę świątyni. Wobec takiej interpretacji nie dziwi nas umieszczanie na monetach Bar Kochby portalu świątynnego, amfory czy lulabu. W przypadku wyzwolenia Jerozolimy wymienione wyżej wyobrażenia symbolizowałyby zarówno wolność religijną narodu, jak i wolność polityczną. Podobnie jak to było podczas pierwszej wojny żydowskiej, monety powstania Bar Kochby spełniały rolę propagandową. Co więcej, uderzające jest powtórzenie symboli umiesz-

¹ A. Kindler, *The coinage of the Bar-Kokhba-War*, [w:] *Dating and Meaning of Ancient Jewish Coins and Symbols*, Jerusalem 1958, s. 64.

² Lulab jest wyobrażeniem wiązki gałązek, ethrog zaś owocu cytryny.

³ A. Kindler, *op. cit.*, s. 64–65.

⁴ E.W. Klimowsky, *Symbols on Ancient Jewish Coins*, [w:] *Dating and Meaning of Ancient Jewish Coins*, s. 83–87, 95–96.

czanych na monetach pierwszego powstania. Warto przypomnieć, że na monetach tego okresu widniały: dwa lulaby lub jeden ethrog, jeden lulab i dwa ethrogi, dwa lulaby na jednej stronie i jeden ethrog na drugiej, drzewo palmowe pomiędzy dwoma koszami owoców, liść winorośli, amfora, napis wewnątrz wieńca⁵.

Inskrypcje znajdujące się na monetach drugiej wojny żydowskiej informują o władzy bijącej pieniądze i dacie emisji monet. Na tetradrachmach oraz dużych i małych monetach brązowych umieszczona jest anonimowa władza mennicza: „Jerozolima”. Na większości monet wszystkich nominatów widnieje imię przywódcy powstania: „Shimon” (Bar Kochba), które występuje czasami w skróconej formie: „Shma”. Ponadto na niektórych monetach imię to występuje z tytułem: „Nassi (książę) Israel”. Na części denarów i małych monet brązowych umieszczone jest imię wraz z tytułem: „Eleazar Kapłan”. Co do datacji, to na monetach Bar Kochby rozróżniamy trzy napisy: „Rok pierwszy odkupienia Izraela”, „Rok drugi wolności Izraela”, „Wolność Jerozolimy” (bez daty).

Wyjaśnienie takiej datacji przyniosły rękopisy znalezione w grotach Wadi Murraba'at⁶. Podano w nich pełne nazwisko Bar Kochby i noszony przez niego tytuł, a ponadto dokumenty udowadniają, że występująca na monetach era była powszechnie stosowana w czasie drugiej wojny żydowskiej. W dokumentach tych występuje formuła: „Wyzwolenie Izraela przez rząd Szymona Ben Kosebach, księcia Izraela”. Poza tym J.M. Allegro opublikował dokument będący umową sprzedaży, napisany w wiosce Kephars Bebayu, noszący datę: „Dwudziesty dzień miesiąca Yiar, trzeciego roku wolności Izraela”⁷. Jest on jeszcze jednym dowodem potwierdzającym, że era stosowana na monetach Bar Kochby była używana do datacji zwykłych dokumentów. Co więcej, era ta była stosowana przez ludność nawet w trzecim roku powstania, kiedy to władze zaniechały datacji według tej ery. Przy tym posługiwanie się erą wolności w okresie beznadziejnej już walki wskazuje na ogromną determinację walczących Żydów.

⁵ L. Kadman, *The Coins of the Jewish Roman War*, [w:] *The Dating and Meaning of Ancient Jewish Coins*, s. 42.

⁶ Wadi Murabba'at to część doliny wadi wpadającego do Morza Martwego, 18 km na południe od Qumran. W 1952 r. i następnym latach ojciec R. de Vaux odnalazł w tamtejszych grotach źródła pisane z okresu wojny Bar Kochby, m.in. jego listy, a także przedmioty codziennego użytku.

⁷ J.M. Allegro, *The Dead Sea Scrolls*, London 1956, p. 176; podaje za A. Kindler, op. cit., s. 67.

Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że era z okresu powstania Bar Kochby związana była z nazwą „Izrael”, podczas gdy era z czasów pierwszej wojny związana była z nazwą „Syjon”. Przypomnijmy, że na monetach pierwszego powstania widniały napisy: „Święta Jerozolima”, „Rok czwarty odkupienia Syjonu”, „Rok drugi (trzeci) wolności Syjonu”⁸.

Jak widać, podobnie jak w przypadku symboli, napisy umieszczone na monetach pierwszej wojny żydowskiej stały się wzorem dla inskrypcji widniejących na monetach powstania Bar Kochby. Zastrzec jednak trzeba, że inskrypcje na monetach drugiej wojny miały dużo większe znaczenie, reprezentowały bowiem oficjalnie stosowaną w czasie wojny nazwę ery, a przez to miały silniejsze znaczenie propagandowe.

Zazwyczaj napisy na monetach Bar Kochby umieszczone są parami, tzn. na awersie określają władze bijące pieniądze, natomiast na rewersie datę (erę) emisji. Istnieje jednak grupa monet-hybryd (czyli krzyżówek), które nie posiadają swoich odpowiedników. Na monetach tych inskrypcje przedstawiają się w sposób następujący: „Rok pierwszy odkupienia Izraela” i „Rok drugi wolności Izraela” lub „Shma” i „Eleazar Kapłan”. Dzięki porównaniu monet-hybryd można było ustalić kolejność emisji monet Bar Kochby i stwierdzić, że monety z napisem „Wolność Jerozolimy” bite były w trzecim roku powstania⁹.

System monetarny powstania Bar Kochby jest szczególną emisją numizmatycznych palimpsestów¹⁰. W okresie tym Żydzi przebijali wszystkie dostępne im monety prowincjonalne rzymskie i pochodzące z miast Palestyny, a szczególnie z Gazy i Askalonu. Fakt ten wiąże się w dużym stopniu z tym, że na południu Judei Żydzi pokonali legion XII Deiotariana i z pewnością w ich ręce dostały się pieniądze z kasy legionowej. Pieniądze te oczywiście natychmiast przebili. Na przebijanych monetach srebrnych widoczne są zazwyczaj ślady oryginalnych wzorów, ponieważ nie mogły być one piłowane do końca, gdyż wtedy straciłyby swój ciężar, co było niepożądane. Natomiast monety brązowe było łatwiej przebijać, gdyż w ich przypadku ciężar nie odgrywał tak istotnej roli. Dlatego właśnie na brązowych monetach pod żydowskimi symbolami i inskrypcjami dostrzec można ślady pilnika. Fakt ten umożliwia numizmatykom zidentyfikowanie oryginalnego symbolu czy napisu na przebitej brązowej monecie.

⁸ L. Kadman, op. cit., s. 42.

⁹ A. Kindler, op. cit., s. 67–68.

¹⁰ Palimpsest – starożytny lub średniowieczny rękopis pisany na pergaminie, z którego wytarto tekst pierwotny.

Srebrne denary rzymskie przebijane były młotkiem, przy czym krawędzie tych monet klepano, aby uniknąć pęknięcia monety w trakcie procesu przebijania. Poza tym powodem klepania krawędzi srebrnych monet była chęć ich upodobnienia do szekli i półszekli, których krawędzie również były klepane. Mincerze żydowscy byli niewątpliwie bardzo dobrymi fachowcami, nie zostawiali prawie żadnych śladów na powierzchni monety. Nie zawsze jednak uderzali młotkiem wystarczająco mocno, zdarzało się również, że trzymali w czasie procesu przebijania górny tłok w pozycji lekko ukośnej zamiast w poziomej. W takim przypadku jedna strona monety była lepiej odcisnięta przez górny tłok, druga strona zaś była tylko lekko odcisnięta przez dolny tłok, który nieznacznie dotykał powierzchni krążka monetarnego. Na stronie słabiej odcisniętej można lepiej rozpoznać oryginalny symbol czy napis. Przy brązowych monetach problem ten w zasadzie nie istniał, gdyż mincerz najpierw piłował oryginalną powierzchnię, a dopiero później odciskał odpowiedni rysunek stempla. Przy tym zaznaczyć trzeba, że ślady piłowania widoczne są w odpowiednich miejscach awersów i rewersów.

Przebijanie obcych monet było koniecznością, ponieważ Żydzi nie posiadali odpowiedniej ilości kruszcu do bicia pieniędzy¹¹.

Wspominałem już wyżej, że trzy napisy na monetach Bar Kochby dotyczą władz mennicznych, a mianowicie: „Jerozolima”, „Shimon, Nassi Israel” lub „Shimon” (czasem skrót „Shma”) i wreszcie „Eleazar Kapłan”. Wszystkie trzy inskrypcje występują z identycznymi symbolami: świątynnym portalem i drzewem palmowym. Już chociażby ten fakt jest dowodem jednolitości emisji tych monet¹².

Kim był wzmiankowany na monetach Szymon? Z pewnością żył w okresie drugiej wojny żydowskiej. Ponad wszelką wątpliwość można też stwierdzić, że nie ma on nic wspólnego z władcą hasmonejskim Szymonem Machabeuszem, a więc postacią żyjącą prawie trzysta lat wcześniej¹³. Jak wiemy, na monetach pierwszego roku obok imienia „Shimon” występował tytuł „Nassi Israel” (książę Izraela). W związku z tym niektórzy uczeni sugerowali, że ów Szymon mógł być synem Gamaliela III, przewodniczącego Sanhedrynu. Gamaliel III był rzeczywiście postacią historyczną, przy tym wielkim autorytetem wśród Żydów, ale znacznie później, bo ponad 80 lat po wojnie Bar Kochby.

¹¹ A. Kindler, op. cit., s. 69.

¹² Ibidem, s. 70

¹³ Zob. L. Kadman, op. cit., s. 43–44.

Co do Eleazara Kapłana, to niektórzy uczeni twierdzą, że był to rabbi Eleazar ben Azaryah, będący następcą rabiego Szymona ben Gamaliela II, przewodniczącego Sanhedrynu przed wybuchem powstania. Jednak obecnie uczeni skłaniają się do zdania S. Yeivina, który uznał, że „Shimon” to Bar Kochba, natomiast Eleazar Kapłan był wujem Szymona z wioski Modiin¹⁴. Przypuszczenie Yeivina dotyczące „Shimona” znalazło potwierdzenie w rękopisach znalezionych w Wadi Murraba`at, gdzie Szymon ben Koseba, Nassi Israel jest kilkakrotnie wzmiankowany. W większości źródeł żydowskich tego okresu podawane jest imię Ben Koseba. Co więcej, źródła te nazywają monety emitowane w czasie drugiej wojny żydowskiej „Maoth Kosbioth”, czyli monety Ben Koseby. Bar Kochba znaczy „Syn Gwiazdy”, w związku z czym część uczonych interpretowała Ben Kosebę jako „Syna Kłamstwa”, twierdząc, że „Syn Gwiazdy” (Bar Kochba) po upadku powstania został nazwany przez rozgoryczonych Żydów „Synem Kłamstwa”. Jednak badania tak wybitnych uczonych jak G. Hill czy A. Reifenberg pozwoliły na bezsporne przypisanie monet noszących imię „Shimon” Bar Kochbie. W świetle tych badań i źródeł z Wadi Murabba`at interpretacja Ben Koseby jako „Syna Kłamstwa” nie znajduje uzasadnienia. Z całą pewnością stwierdzić można, że Bar Kochba jest legendarnym imieniem nadanym Ben Kosebie, zapewne jako wyraz uznania dla jego zasług dla narodu żydowskiego¹⁵.

Problem stanowi prawidłowa interpretacja anonimowej nazwy władzy menniczej: „Jerozolima”. Monety noszące nazwę „Jerozolima” nie są datowane. Spierać się można, czy monety oznaczone zostały nazwą „Jerozolima” dlatego, że były w niej bite, czy też był to wyraz nadziei, że żydowska stolica wkrótce znajdzie się w rękach powstańców. Święte miasto rzeczywiście zostało wyzwolone na początku wojny, jednak w trzecim roku powstania, z którego pochodzą te monety, Jerozolima znalazła się ponownie w rękach Rzymian. Należy się chyba przychylić do poglądu, że nazwa „Jerozolima” na monetach trzeciego roku była wyrazem nadziei na odzyskanie miasta przez Żydów.

Trzecią z umieszczonych na monetach wojny Bar Kochby władz mennicznych jest „Eleazar Kapłan”. Nie ma niestety żadnych źródeł, które mogłyby udowodnić tezę Yeivina, że Eleazar Kapłan był wujem Bar Kochby z Modiin. Informację tę zaczerpnął Yeivin m.in. z Talmudu Yerushalmi, gdzie

¹⁴ S. Yeivin, *The War of Bar-Kokhba (in Hebrew)*, 2nd edition, Jerusalem 1952, pp. 63–66; podają za A. Kindler, op. cit., s. 70.

¹⁵ A. Kindler, op. cit., s. 71.

ów Eleazar jest wzmiankowany jako rabbi Eleazar z Modiin¹⁶. Jak wiadomo, była to wioska, w której zamieszkiwali kapłani, wobec czego wspomniany w Talmudzie Eleazar może być identyczny z Eleazarem Kapłanem, wzmiankowanym na monetach drugiej wojny żydowskiej¹⁷.

Kolejnym problemem będącym przedmiotem dyskusji wśród numizmatyków jest stosowana na monetach Bar Kochby era. Uczeni nie mogli bezspornie ustalić, czy rok 132/33 po Chr. odpowiada pierwszemu rokowi ery na monetach, rok 133/34 po Chr. drugiemu rokowi ery, a rok 134/35 po Chr. nie datowanym monetom, noszącym legendę „Wolność Jerozolimy”, czy też monety nie datowane poprzedzają monety datowane. Dyskusja w tej sprawie biegła dwutorowo. Część uczonych twierdziła, że monety mające inskrypcję „Wolność Jerozolimy”, a więc nie datowane, były emitowane jako pierwsze, jeszcze przed wyzwoleniem Jerozolimy. Dopiero po zdobyciu swojej stolicy Żydzi rozpoczęli emisję monet „Rok pierwszy odkupienia Izraela” i „Rok drugi wolności Izraela”¹⁸. Inni uczeni opierali swoje twierdzenia częściowo na wydarzeniach historycznych, a przede wszystkim na obserwacjach numizmatycznych i znaleziskach z Wadi Murabba'at. Uważają oni, że trzy napisy określające czas emisji monet są odbiciem wydarzeń w powstaniu Bar Kochby. Dzięki źródłom historycznym wiemy, że pierwsze dwa lata wojny były bardzo pomyślne dla Żydów, a co za tym idzie odkupienie i wolność Izraela stały się faktem. Stąd na monetach pojawiła się era wolności. Dopiero w trzecim roku wojny, kiedy szala zwycięstwa zaczęła się przechylać na stronę Rzymian, potęgując determinację powstańców, władze żydowskie zdecydowały się zastąpić erę wolności na monetach wojennym sloganem „Wolność Jerozolimy”. Był to z jednej strony wyraz nadziei na odzyskanie świętego miasta, z drugiej jednak dowód zwątpienia władz w zwycięstwo.

Ponadto z badań numizmatycznych wiemy, że wszystkie typy monet bitych w okresie powstania są ze sobą związane i tworzą łańcuch następujących po sobie typów. Najważniejsze są tutaj dla nas monety-hybrydy. Otóż istnieją monety, których rewersy pochodzą z pierwszego roku, natomiast awersy z drugiego. Są także egzemplarze z napisami drugiego roku i napisem nie datowanym. Nie ma natomiast żadnych monet z napisami nie datowanymi i inskrypcjami pierwszego roku. W związku z tym można stwierdzić, że kolejność monet powstania Bar Kochby jest następująca: rok pierwszy, rok drugi, nie datowane.

¹⁶ S. Yeivin, op. cit., pp. 154–155; podają za ibidem, s. 71.

¹⁷ A. Kindler, op. cit., s. 71.

¹⁸ Ibidem, s. 71–72.

Dodatkowym argumentem w tej sprawie jest też fakt, że wojna trwała właśnie mniej więcej trzy lata, a więc tyle, ile liczy sobie era wolności na monetach. Ponadto, co ciekawe, bardzo często srebrne i brązowe monety tej wojny bite były w tych samych tłokach, co świadczy o nagłości emisji i wyklucza długi okres ich bicia. Zauważmy również, że nazwa ery zmienia się na monetach każdego roku, co niemożliwe by było przy długim okresie emisji¹⁹.

W jednej ze swoich książek Wolf Wirgin wysuwa teorię, że monety Bar Kochby emitowane były w znacznie dłuższym okresie, a mianowicie od czasów Heroda Wielkiego (37–4 przed Chr.) do końca powstania Bar Kochby (135 r. po Chr.)²⁰. Jego zdaniem Rzymianie nie przywiązywali żadnej wagi do „wolnościowych” napisów na monetach i nie uważali, by miały buntowniczy charakter. Co więcej, Wirgin twierdzi, że pierwszymi wyemitowanymi przez Heroda monetami były tetradrachmy drugiego roku („Rok drugi wolności Izraela”). Tylko dlaczego Herod bił monety pierwszego roku po emisji monet roku drugiego? Problem w tym, że od czasów Jana Hirkana II (63–40 przed Chr.) z dynastii Hasmoneuszy, z wyjątkiem okresu pierwszej wojny żydowskiej Żydzi stale znajdowali się pod kontrolą rzymską. Cesarze ograniczali emisję srebrnych monet i tylko w wyjątkowych wypadkach udzielali jakimś lokalnym władzom pozwolenia na bicie srebrnej monety. W Palestynie i Fenicji znamy tylko jeden taki przypadek, kiedy to Tyr bił własne srebrne monety do 70 r. po Chr.

Poza tym znamy doskonale monety, które rzeczywiście emitował Herod Wielki i jego następcy, i w związku z tym, wobec jednolitości symboli, napisów i nominalów monet Bar Kochby, nie mogły one być w żadnym wypadku emitowane przez władców dynastii herodiańskiej, nawet gdyby przyjąć, że mogły być bite równoległe z ich rzeczywistymi monetami²¹. Nie mogą też monety Bar Kochby być równoległą emisją do monet rzymskich prokuratorów zarządzających Judeą w latach 6–41 i 44–66 po Chr., co również sugerował Wirgin. W czasie rządów prokuratorów Żydzi ściśle podlegali prawu rzymskiemu, czego przykładem może być chociażby spis ludności przeprowadzony przez Koponiusza, choć surowo zabraniała tego Tora. Prawo kryminalne i fiskalne również znajdowało się w rękach Rzymian. Jedynie prawo cywilne pozostawało w gestii Sanhedrynu. Prokuratorzy trakto-

¹⁹ Ibidem, s. 72–73.

²⁰ W. Wirgin, S. Mandel, *The History of Coins and Symbols in Ancient Israel*, New York 1958; podaję za A. Kindler, op. cit., s. 73.

²¹ A. Kindler, op. cit., s. 74; por. A. Krzyżanowska, *Zarys numizmatyki*, [w:] *Archeologia Palestyny*, red. L.W. Stefaniak, Poznań 1973, s. 828.

wali Judeę wręcz jak kolonię, na której można się było wzbogacić. Władze żydowskie nie miały żadnych praw politycznych, a ich kompetencje ograniczały się do spraw religijnych i administracji municypalnej. Jest zatem rzeczą oczywistą, że nie mogło być mowy w tym czasie o emisji jakichkolwiek monet żydowskich, nie mówiąc już o srebrnych. Poza nielicznymi wyjątkami emisja srebrnych monet znajdowała się tylko i wyłącznie w gestii cesarza. W związku z tym Rzymianie nigdy nie mogliby się zgodzić na emisję przez Żydów monet z takimi nominałami, symbolami i napisami, jak na monetach Bar Kochby.

Trzeba jeszcze odpowiedzieć na pytanie: jakich monet używali Żydzi w tym okresie? Oczywiście posługiwali się oni między innymi monetami małych nominałów, emitowanymi w imieniu cesarza przez prokuratorów. Ale wykopaliska archeologiczne dowiodły, że monetą powszechnie akceptowaną i użytkowaną przez Żydów był srebrny szekel tyryjski²². Poza tym Żydzi stosowali również monety z miast Palestyny, Fenicji, z Antiochii, a także rzymskie denary²³.

Nie znajduje również uzasadnienia twierdzenie Wirgina, że monety wojny Bar Kochby emitowane były w okresie pomiędzy pierwszą a drugą wojną żydowską. Na podstawie faktów historycznych łatwo można stwierdzić, że władze żydowskie w tym czasie nie mogły mieć prawa bicia autonomicznych monet. Jerozolima leżała w gruzach. Mieszkała tam tylko nieliczna grupa Żydów, zaopatrujących stacjonujący tam legion X Fretensis. Żydzi stracili autonomię i zmuszeni byli płacić *Fiscus Judaicus*. Oczywiście jest, że w takiej sytuacji absolutnie niemożliwe było działanie jakichkolwiek mennic żydowskich. Co więcej, nawet rzymski legion X nie posiadał własnych monet, a tylko znakowane kontramarką monety miast garnizonowych, takich jak Cezarea, Sebaste²⁴, Gadara czy Askalon. Legion X znakował nawet monety „*Judaea Capta*”, emitowane po upadku pierwszego powstania. Żydzi po prostu nie mogli bić monet, wobec czego żadne egzemplarze z tego okresu nie istnieją. Przy tym wydaje się absurdalne twierdzenie, że dwie tak skrajnie różne serie monet, jak monety „*Judaea Capta*” i Bar Kochby, mogły być emitowane w tym samym czasie, i to w dodatku w tym samym kraju²⁵.

²² Zob. B. Leevy, *Tyrians Shekels and the First Jewish War*, [w:] *Proceedings of the 11th International Numismatic Congress, Brussels, September 8th–13th 1991*, Vol. I, Louvain-la Neuve 1993, s. 267–274.

²³ A. Kindler, op. cit., s. 75.

²⁴ Sebaste – grecki odpowiednik łacińskiego Augustus. Od czasów Heroda Wielkiego mianem tym określana była Samaria.

²⁵ A. Kindler, op. cit., s. 76.

Nie można również zaakceptować hipotezy Wirgina dotyczącej Eleazara Kapłana. Wszyscy uczeni zgadzają się z twierdzeniem, że „Shma” jest skrótem od „Shimon”. W związku z tym srebrny denar noszący na jednej stronie imię „Eleazar Kapłan”, a na drugiej imię „Shma” (które Wirgin mylnie interpretuje jako początek żydowskiego wyznania wiary) jest monetą-hybrydą. Przy tym skrót „Shma” występuje również na innych monetach zaliczanych do tej grupy. Wirgin twierdzi dalej, że moneta, o której mowa, jest medalem zaprojektowanym w hołdzie duchowieństwu, z czym trudno się zgodzić²⁶. Należy w tym miejscu dodać, że nie istnieją żadne monety noszące imię „Eleazar Kapłan” i pełne imię „Shimon”. Nie można także przyjąć poglądu, że inskrypcja „Shimon, Nassi Israel” została przejęta przez Bar Kochbę, aby połączyć go z wcześniej żyjącymi wybitnymi przedstawicielami narodu żydowskiego. Ponadto wojna Bar Kochby jest jedynym okresem, w którym imię „Shimon” występuje na monetach, co pozwala na stwierdzenie, że monety te nie mogły być kopiami wcześniej emitowanych²⁷.

W swojej pracy W. Wirgin zajmuje się również symbolami przedstawianymi na monetach drugiej wojny żydowskiej. Jego zdaniem propagandowy charakter tych symboli wskazuje na to, że monety te bite były przed wybuchem wojny, aby jak najskuteczniej pobudzić Żydów do czynu²⁸. Wspominałem już, że Żydzi pod surowymi rządami Rzymian nie mieli żadnej możliwości emitowania monet przed wybuchem powstania. Warto dodać, że wiele wyobrażeń na monetach Bar Kochby, jak chociażby pęk winorośli, liść winorośli, amfora, drzewo palmowe, lulab czy ethrog, było stosowanych w życiu codziennym Żydów w tym okresie. Wobec tego faktu nie można zaakceptować twierdzenia, że symbole te, jak również napisy na monetach Bar Kochby są związane z epoką machabejską²⁹.

Nie jest też zgodna z prawdą sugestia, że tetradrachmy Bar Kochby, noszące różne ornamenty nad portalem świątynnym, były emitowane przez długi okres. Na części tetradrachm ornamentem jest gwiazda, na innych mały krzyż, który można interpretować jako uproszczenie gwiazdy, wreszcie na jednym z typów widnieje nad portalem falista linia. Przy tym na tetradrachmach pierwszego roku nad portalem świątynnym widnieją litery „Wav” i „Shin” z nazwy „Yerushalem”, na tetradrachmach drugiego roku nad

²⁶ Ibidem, s. 76.

²⁷ Ibidem, s. 76.

²⁸ W. Wirgin and S. Mandel, op. cit., pp. 140–141, 254; podaję za A. Kindler, op. cit., s. 76–77.

²⁹ A. Kindler, op. cit., s. 77.

portalem umieszczona jest gwiazda lub krzyż, natomiast na nie datowanych tetradrachmach trzeciego roku gwiazda lub falista linia. W związku z tym, że tetradrachmy Bar Kochby są jedynie częścią jednolitej grupy monet, wymienione wyżej niewielkie ornamenty nie wskazują wcale na długi okres ich emisji³⁰.

Wszystkie tetradrachmy i denary Bar Kochby mają klepane krawędzie. W kolekcji J. Meyshana w Tel Awiwie znajduje się denar cesarza Trajana, który przygotowany był do przebiccia. Został on znaleziony razem z denarem powstania Bar Kochby. Powierzchnia tegoż denara jest sklepana stosunkowo płasko, natomiast krawędzie monety sklepane są tak, aby zapobiec pęknięciu monety w czasie przebijania. Wirgin twierdzi, że Żydzi celowo odlewali monety rzymskie i przebijali je za pomocą tłoków, aby stworzyć wrażenie, że przebijają autentyczne monety rzymskie. Nawet jeśli ten fakt miał naprawdę miejsce (co jest mało prawdopodobne), to Rzymianie musieliby natychmiast zakazać takiej praktyki. Trudno przypuszczać, żeby zgodzili się oni na wybijanie monet z portretem cesarza przez tak buntowniczy naród jak Żydzi³¹.

Poza tym Wirgin wysuwa pogląd, że jeśli Bar Kochbie rzeczywiście potrzebne były monety, to przecież mógł znakować już istniejące przy pomocy swoich insygniów. Autor tej hipotezy zapomniał jednak, że monety wojny Bar Kochby odgrywały niezwykle istotną rolę propagandową, wobec czego przywódca powstania nie mógł sobie pozwolić na znakowanie monet, ale musiał bić monety z żydowskimi symbolami i napisami, a w dodatku musiały być to monety bardzo starannie wykonane.

Na koniec W. Wirgin przedstawił pytania, na które rzekomo nie ma odpowiedzi.

Dlaczego nie istnieją monety trzeciego roku? – Kiedy w trzecim roku szala zwycięstwa przechyliła się na stronę Rzymian, a w dodatku Żydzi stracili Jerozolimę, władze żydowskie w miejsce ery wolności na monetach wprowadziły wojenny slogan „Wolność Jerozolimy”, wyrażający nadzieję na ponowne odzyskanie świętego miasta.

Dlaczego bito tyle typów monet w tak krótkim czasie? Było to konsekwencją tworzenia wielu kombinacji dzięki zmienianiu napisów, symboli i nominałów. Wynikało to również z faktu stosowania co jakiś czas nowych tłoków w miejsce starych, już zużytych. Wreszcie nie bez znaczenia był tu

³⁰ Ibidem, s. 77.

³¹ Ibidem, s. 78.

propagandowy charakter monet Bar Kochby. Przez różnorodność symboli, napisów i nominałów chciano uzyskać większy wpływ na naród.

Dlaczego w czasie powstania przebijane były obce monety i dlaczego monety Nerona były w obiegu jeszcze za czasów Hadriana? – Jak wiadomo. Bar Kochba prawdopodobnie dysponował monetami pokonanego legionu XXII Deiotariana i monetami prowincjonalnymi, które wykorzystał do bicia własnych monet. Ponadto Żydom brakowało rodzimego materiału do ich bicia. Co do monet Nerona, to na podstawie faktów historycznych wiemy, że w Imperium Rzymskim monety danego cesarza nie traciły swojego znaczenia z emisją monet nowego cesarza, ale nadal znajdowały się w obiegu.

Dlaczego brak monet ćwiartkowych? – Bar Kochba przebijał monety o wyższych nominałach, wobec czego o istnieniu monet ćwiartkowych nie może być mowy.

Dlaczego istnieją pomieszane władze mennicze! Szymon – Eleazar – Jerozolima? – Szczegółowa odpowiedź na to pytanie przedstawiona jest powyżej. Można tylko dodać, że monety drugiej wojny żydowskiej bite były w imieniu świętego miasta Jerozolimy, przywódcy powstania Szymona bar Kochby i w imieniu Eleazara Kapłana, wuja Bar Kochby, który prawdopodobnie reprezentował we władzach żydowskich duchowieństwo.

Monety drugiej wojny żydowskiej, choć bardzo niezwykle, gdyż przebijane z obcych monet, odgrywały ważną rolę w czasie powstania. Nie bez znaczenia jest fakt, że wzorowane były na monetach pierwszej wojny żydowskiej. Podobnie jak tamte były wyrazem niezależności narodu żydowskiego, wyrażały również nadzieję na pełną wolność. Wreszcie, dzięki swoim symbolom i inskrypcjom, oddziaływały na ludność żydowską i inspirowały ją do walki o wolność. A ponadto były to ostatnie autonomiczne monety żydowskie epoki starożytnej.